

Фонд «Меморіал
убитим євреям Європи»
Український центр вивчення
історії Голокосту

Foundation Memorial
to the Murdered Jews of Europe
Ukrainian Center
for Holocaust Studies

ВАХНІВКА

Життя та загибель
єврейської громади

VAKHNIVKA

The Life and Death
of the Jewish community

Stiftung
Denkmal für die
ermordeten Juden
Europas

У нарисі представлено історію життя та загибелі під час Голокосту єврейської громади села Вахнівка Липовецького району Вінницької області – одного з місць міжнародного проекту «Захистимо пам'ять», у рамках якого у 2019 р. масові поховання єврейських жертв були облаштовані як гідні місця пам'яті та інформації. Дослідження ґрунтується на джерелах з українських та закордонних архівів, науковій літературі і матеріалах приватних колекцій.

This publication presents the life and death story of the Jewish community in the Ukrainian village of Vakhnivka during the Holocaust. The village, located in the Lypovets district of the Vinnytsia region of Ukraine, is one of the sites of the international project "Protecting Memory". In 2019, the project helped transform the killing sites of the Jews into dignified memorials and places of information. The research is based on sources from Ukrainian and foreign archives, academic literature and private collections.

Проект та, зокрема, історичне дослідження, результатом якого є ця публікація, виконано завдяки підтримці Міністерства закордонних справ Німеччини.

Auswärtiges Amt

Both the project and the historical research, which resulted in this publication, have been funded by the German Federal Foreign Office.

Автор
Рей Брандон

Author
Ray Brandon

Редакційна колегія:
Уве Ноймеркер
д-р Анатолій Подольський
д-р Ульріх Бауманн
д-р Світлана Бурмістр
Олександра Вроблевська
Божена Козакевич
Марія Гончаренко-Шуберт

Editorial board
Uwe Neumärker
Dr. Anatoliy Podolskyi
Dr. Ulrich Baumann
Dr. Svetlana Burmistr
Aleksandra Wroblewska
Bozhena Kozakevych
Mariya Goncharenko-Schubert

Редактор
Михайло Тяглий

Editor
Mykhaylo Tyaglyy

Переклад
Ганна Черноус

Translated by
Hanna Chornous

341.485"20"(=411.16)(477.44-22Вах)(091)=111=161.2
Б87

ISBN 978-966-2726-95-4

© Ray Brandon, 2019
© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, 2019
© Український центр вивчення історії Голокосту, 2019

ЗМІСТ/CONTENTS

Переднє слово/Foreword.....	4/5
Передвоєнна історія/Prewar history	10/11
Голокост/Holocaust	18/19
Наслідки/Aftermath.....	32/33
Ілюстрації/Illustrations.....	36/36
Перелік скорочень/Abbreviations	46/47

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

У період німецької окупації 1941–1944 років на території сучасної України шляхом масових розстрілів було вбито понад мільйон єврейських дітей, жінок та чоловіків. Їх поховали у численних могилах. Міжнародний проект «Захистимо пам'ять» має на меті облаштування знехтуваних та забутих масових поховань євреїв та ромів, а також створення поруч з ними місць пам'яті та інформації для того, аби зберегти пам'ять про жертв для сьогодення та майбутнього.

На території сучасної України знаходяться близько 2000 місць масових розстрілів. У віддалених ярах, лісах, посеред полів, у колишніх протитанкових ровах чи піщаних кар'єрах загони Вермахту, СС та поліція – за участі місцевого населення – знищували цілі єврейські громади, нерідко впродовж кількох днів. Часто жертв змушували самих викопувати ями та роздягатися. Спочатку вбивали чоловіків, а потім жінок та дітей. Біля могил, перед лицем смерті, відбувалися страшні сцени.

Після війни багато з цих місць убивств пішли у небуття. Для небагатьох, кому вдалося вижити, вшанування пам'яті вбитих членів родини, друзів та знайомих було можливим лише у вузькому колі. Офіційна радянська історіографія відмовлялася визнати євреїв як окрему групу жертв Другої світової війни. Коли за ініціативи євреїв, які вижили і повернулись, встановлювалися скромні пам'ятні обеліски, вони мусили бути присвячені «мирним радянським громадянам».

Лише в 1990-х роках, у незалежній Україні, в багатьох місцях були встановлені пам'ятні обеліски, що вказували на єврейське походження жертв. Однак сотні масових поховань залишаються до-

FOREWORD

During the German occupation, from 1941 to 1944, over one million Jewish children, women, and men were murdered and hastily buried in mass shooting operations throughout the territory of what is today Ukraine. The international project “Protecting Memory” works both to transform the neglected and forgotten mass graves of Jews and Roma into dignified places of remembrance and information points and to preserve the memory of the victims for the present and future.

Estimates suggest there more than 2,000 mass shooting sites on the territory of contemporary Ukraine. In remote ravines and forests, in the middle of fields, in former tank traps and sand quarries, Wehrmacht, SS, and police forces, supported by local auxiliary police and administrative offices, wiped out entire Jewish communities – often over the course of just a few days. In many cases, the victims were forced to dig the pits themselves and to undress. Usually, men were shot first, then women and children. Dramatic scenes unfolded at the pits as the Jews braced for impending death.

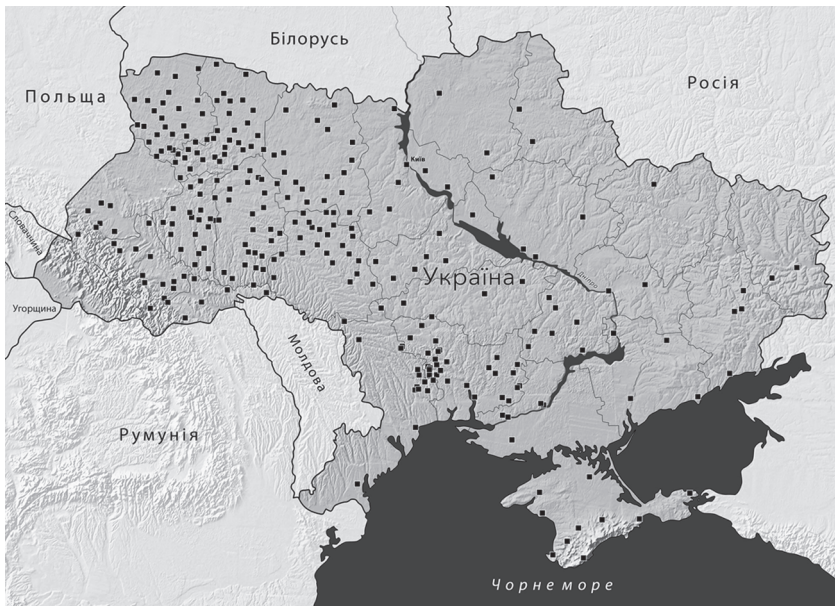
Many of these murder sites faded into obscurity after the war. For the few survivors, it was possible to remember their murdered family members, friends, and acquaintances only in private. Official Soviet historiography refused to recognize Jews as a distinct group of victims. When Jewish survivors or returnees were able to lay modest memorial stones, these had to be dedicated to “peaceful Soviet citizens”.

Only in the 1990s – in independent Ukraine – were memorial stones stating the Jewish identity of the victims erected in numerous places. However, hundreds of mass graves remain unmarked, unpro-

нині непозначеними, незахищеними та занедбаними. Ці землі використовуються у сільському господарстві або забудовуються. Сліди осквернення могил справляють гнітюче враження. Більшість масових поховань не є гідними місцями скорботи та пам'яті про стерте з лиця землі єврейське життя.

Проект «Захистимо пам'ять» поєднує в собі заходи щодо архітектурного захисту та гідного облаштування масових поховань з історичною та педагогічною роботою. Комплексність проекту відображається в таких напрямках та основних принципах діяльності:

Точне місцезнаходження та межі поховань у місцях проекту визначаються за допомогою неінвазивних методів з метою дотримання релігійних приписів юдаїзму (Галахи) та збереження спокою померлих. Проведення робіт (археологічних досліджень та подальшого будівництва) супроводжують представники Комітету у справах збереження єврейських цвинтарів у Європі, які також слідкують за дотриманням Галахи. Представники місцевих єврейських общин також долучаються до роботи над проектом.

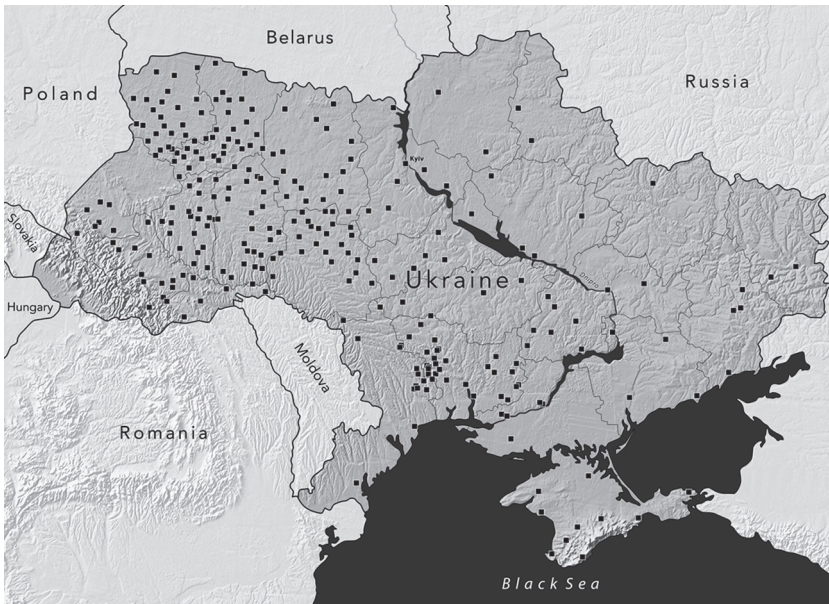

Карта сучасної України з містами та селами, в кожному з яких з 1941 по 1943 рік було розстріляно 500 або більше євреїв. Таких місць 300. До цього додаються ще сотні місць масових розстрілів з меншою кількістю жертв.

tected, and neglected. Many are often used for agriculture or construction. Especially disconcerting are the traces of plundering. Most of the mass graves are not dignified sites of mourning and remembrance about the Jewish life lost. Almost none provide any information about the events that took place at such sites and the lives of those who perished there.

The project “Protecting Memory” combines the sustainable protection and dignified memorialization of mass graves with historical and educational work. The complexity of the project is reflected in its areas of activity and guiding principles:

The exact location and boundaries of graves at project sites are determined by non-invasive methods. This is done in order to comply with Jewish religious law (Halacha), which requires that the final resting place of the dead remains undisturbed. Representatives of the Committee for the Preservation of Jewish Cemeteries in Europe monitor the ground-related work on site – both archaeological surveys and

A map of present-day Ukraine showing the cities, towns, and villages where mass shootings of 500 or more Jews were carried out between 1941 and 1943. There are 300 locations of this kind alone. In addition, hundreds of other mass shootings involving fewer victims also took place throughout Ukraine.

Масовим похованням та прилеглим територіям слід надати адміністративний захист, що включає в себе, в першу чергу, відведення цих територій у комунальну власність та перетворення їх у пам'ятні місця з відповідним внесенням у кадастрові плани. Після облаштування вони повинні бути внесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України за категорією місцевого значення і, таким чином, підлягати державній охороні.

Масові поховання необхідно захистити архітектурними конструкціями і облаштувати як гідні місця пам'яті та інформації. За допомогою архітекторів з цією метою здійснюється пошук економних та тривалих рішень. Наявні пам'ятні знаки зберігаються та інтегруються у нові місця пам'яті. Особливі труднощі виникають при захисті масових поховань, що осквернюються.

Місцезнаходження масових поховань, кількість жертв, долі окремих із них та тих, кому вдалося вижити, перебіг злочину та інформація про задіяних злочинців визначається за допомогою ретельних історичних досліджень. Історія єврейських громад та їхнього знищення в часи Голокосту презентується кількома мовами на інформаційних стелах. Результати історичної роботи використовуються в освітній програмі, яка проводиться з місцевими школами, а також зі студентами в проекті по усній історії. Освітня програма має на меті заохочення вчителів, учнів та студентів до самостійного вивчення місцевої історії та залучення їх до роботи над новими місцями пам'яті.

Докладніше про проект «Захистимо пам'ять» можна дізнатися тут: www.erinnerungsbewahren.de/uk/

later construction – so as to ensure that Halacha is maintained. Local Jewish communities are also involved in project work.

Through “Protecting Memory”, the surface of the mass graves and the adjoining area receive comprehensive administrative protection. This includes first and foremost the transfer of the plots of land affected to communal property, their re-designation of intended use as memorial sites, and their corresponding entry into cadastral maps. After construction, the memorial sites are entered into the State Registry of Immovable Monuments of Local Significance in Ukraine and, with that, placed under the state protection.

“Protecting Memory” also sees to it that mass graves are structurally protected and turned into dignified places of remembrance and information points. Project architects help find cost-effective and sustainable solutions with this end in mind. Elements from existing memorials are left in place and integrated into the new memorial sites. The protection of mass graves where looting efforts occur presents a major challenge.

Extensive historical research helps to determine the location of mass graves, the sequence of events during mass shootings, the number of victims, the perpetrators involved, and the fate of individual victims and survivors. The results of this research are made available to the public in a variety of ways. The history of Jewish communities and their destruction during the Holocaust is presented in three languages on information stelae at each project site. The results of the historical research are also used for pedagogical work with local schools and an oral history project with university students. The aim of the educational program is to encourage teachers, schoolchildren, and students to explore their local history on their own and to care for the new memorial sites.

Detailed information about the “Protecting Memory” project can be found here: www.erinnerungbewahren.de

ПЕРЕДВОЄННА ІСТОРІЯ

Вахнівка – невеликий населений пункт, розташований у Вінницькій області на річці Вільшанка на відстані близько 30 км на північний схід від міста Вінниця. Історія містечка сягає принаймні 1578 р., коли ця територія була частиною Речі Посполитої¹. Невідомо, коли саме євреї вперше з'явилися у Вахнівці. За деякими джерелами, синагога існувала тут уже в середині XVIII ст. Єврейське населення Вахнівки становило лише п'ять осіб у 1765 р. й 20 – у 1787 р.² 1783-го Вахнівка потрапила до складу Російської імперії, відповідно до умов другого поділу Польщі між Пруссією та Росією. Тоді містечко стало частиною Київської губернії.

У Російській імперії проживання євреїв на землях, отриманих від Польщі, обмежувалося територіями, що належали до «смуги осілості»³. Населення єврейської громади у Вахнівці в 1847 р. становило 534 особи, враховуючи євреїв із навколишніх сіл. Згідно з першим і єдиним

¹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Т. XII. – Warsaw: Kasa im. Józefa Mianowskiego, 1892. – S. 877. У виданні «Історія міст і сіл Української РСР» (Т. 16: Вінницька область. – Київ: Інститут історії Академії наук УРСР, 1972. – С. 373) зазначено, що село виникло у XVIII ст.

² Про єврейське населення у 1765 р. див.: Архив Юго-Западной России. – Гл. 5, т. 2, вып. 1. – Киев: Комиссия для разбора древних актов, 1890. – С. 185; у 1787 р.: Там же. – Вып. 2. – С. 584. У 1776 р. єврейське населення становило шість осіб: Там же. – Вып. 1. – С. 287. Про синагогу та цвинтар: Еврейская энциклопедия. – Т. V. – Санкт-Петербург: Общество для научных еврейских издательств и др., [1910]. – С. 352. Згадана синагога була однією з найдавніших в області, див.: Encyclopedia of Jewish Life before and during the Holocaust. – Jerusalem and New York: Yad Vashem and New York University Press, 2001. – Т. 3. – P. 1371.

³ Докладніше про «смугу осілості»: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pale_of_Settlement.

PREWAR HISTORY

Vakhnivka is a small town on the Vilshanka River, about 30 km northeast of the city of Vinnytsia in Vinnytsia Oblast. The town itself dates back at least to 1578, when this area made up part of the Polish-Lithuanian Commonwealth.¹ It is not clear as to when Jews first arrived in Vakhnivka. A synagogue, by some accounts one of the oldest in the region, is said to have existed here in the mid-18th century. Vakhnivka had a Jewish population of just 5 in 1765 and 20 in 1787.² In 1783, Vakhnivka fell to the Russian Empire under the terms of the Second Partition of Poland between Prussia and Russia. There, the town formed a part of the Kiev Gubernia.

Within the Russian Empire, the Jewish inhabitants of the lands acquired from Poland were restricted to an expanse of territory known as the Pale of Settlement.³ The population of the Vakhnivka Jewish Community in 1847 numbered 534, including Jews from nearby villages.

¹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XII (Warsaw: Kasa im. Józefa Mianowskiego, 1892), p. 877. The entry on Vakhnivka in *Istoriia mist i sil Ukrainskoi RSR*, t. 16: Vinnyts'ka Oblast (Kiev: Instytut istorii Akademii Nauk URSSU, 1972), p. 373, dates the village back to the 17th century.

² On the Jewish population in 1765, *Archiv Iugo-Zapadnoi Rossii*, ch. 5, t. 2, vyp. 1 (Kiev: Komissiiia dlia razbora drevnikh aktov, 1890), p. 185, and on 1787, *Archiv Iugo-Zapadnoi Rossii*, ch. 5, t. 2, vyp. 2, p. 584. In 1776, the Jewish population was 6 people, *ibid.*, vyp. 1, 287. On the synagogue and cemetery, *Evreiskaia entsiklopediia*, t. V (St. Petersburg: Obshchestvo dlia nauchnykh evreiskikh izdatel'stv et al. [ca. 1910]), p. 352. On the synagogue's standing as one of the oldest in the region, *Encyclopedia of Jewish Life before and during the Holocaust* (Jerusalem and New York: Yad Vashem and New York University Press, 2001), v. 3, p. 1,371.

³ On the Pale of Settlement, with recommendations for further reading: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pale_of_Settlement

переписом населення Російської імперії, у 1897 р. кількість євреїв у Вахнівці зросла до 2404 осіб, або майже 45 відсотків усього населення⁴.

Єврейське життя у «смузі осілості» порушили погроми у 1881–1884 і 1903–1906 рр. Хвиля антиєврейського насилля покотилася Україною, проте відомостей про погроми у цей період у Вахнівці немає⁵. Погроми, поширення бідності й політична нестабільність сприяли масовій міграції євреїв з Російської імперії на початку ХХ ст.⁶

Напередодні Першої світової війни євреї у Вахнівці утримували центральну синагогу і приватний та комунальний дома релігійного навчання. Хасидська династія Сквири, розташованої за 75 км від Вахнівки, та Садгори (Садагури), що за 235 км звідси в Австро-Угорщині, мала послідовників серед місцевих євреїв⁷. З-поміж інших єврейських закладів у місті були жіноче професійне училище та кооперативний банк позик і заощаджень. Багато євреїв були кваліфікованими робітниками, зокрема, у комерційній сфері, однак чимало інших працювали як поденники⁸.

Під час Першої світової війни бої в Україні здебільшого точилися на території Східної Галичини та Західної Волині. Після розпаду Російської імперії та розгортання більшовицької революції у січні 1918 р. було створено Українську Народну Республіку (УНР). Нова центральна влада в Києві виявилася неспроможною боротися із зовнішніми та внутрішніми викликами. Без сильних державних інституцій Україна занурилася в хаос, натомість збройні сили УНР, Червона армія, монархісти, польські війська та анархісти боролися за владу над країною або принаймні над її певною частиною. В оточенні армій, що наступали або відступали, Україна стала місцем, де

⁴ Дані за 1847 і 1897 рр. взято з видання «Єврейская энциклопедия» (т. 5, с. 352). У статті про Бердичів у цьому виданні (т. IV, с. 211) наведено дані щодо інших громад у Бердичівському повіті. У 1863 р. єврейське населення міста становило 740 осіб: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. – Т. XII. – Warsaw: Kasa im. Józefa Mianowskiego, 1892. – S. 877.

⁵ Докладніше про погроми у цей період: <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pogroms>.

⁶ Про міграцію до 1914 р. див.: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Population_and_Migration/Population_and_Migration_before_World_War_I.

⁷ *Єврейская энциклопедия*. – Т. 5. – Санкт-Петербург: Общество для научных еврейских издательств и др., [1910]. – С. 352.

⁸ Про професійне училище див.: Там же. – С. 352; про кооперативний банк: *Российская еврейская энциклопедия*. – Т. IV. – Москва: Российская Академия естественных наук и др., 2000. – С. 216.

According to the first and only census of the Russian Empire in 1897, the Jewish population within Vakhnivka alone had risen to 2,404, just under 45 percent of the overall population.⁴

Jewish life in the Pale was disrupted by pogroms in 1881-1884 and 1903-1906. Although this anti-Jewish violence was concentrated in Ukraine, there is to date no evidence of pogroms in Vakhnivka during these years.⁵ The pogroms, along with widespread poverty and political instability, contributed to the mass migration of Jews from the Russian Empire at the turn of the 20th century.⁶

On the eve of the First World War, the Jews of Vakhnivka maintained a central synagogue as well as private and communal houses of learning. The Hassidim of Skvyra, just 75 km away, and Sadhora (Sadagura), 235 km away in Austro-Hungary, both enjoyed noteworthy followings among Jews here.⁷ Other Jewish institutions in the town were a women's vocational school and a cooperative loan and savings bank. Skilled crafts and commerce provided employment for many Jews, but scores of others worked as day laborers.⁸

During the First World War, fighting in Ukraine was largely contained to eastern Galicia and western Volhynia. With the collapse of the Russian Empire and the advent of the Bolshevik Revolution, the Ukrainian People's Republic (UNR) emerged in January 1918. The new central government in Kiev proved unable to assert itself vis-à-vis foreign and domestic challenges. Lacking strong state institutions, Ukraine descended into chaos, as UNR forces, the Red Army, tsarist loyalists, the Polish Army, and anarchists struggled for control over the country, or at least part of it. In the wake of the advancing

⁴ On the 1847 and 1897 data, *Evreiskaia entsiklopediia*, t. 5, p. 352. The entry for Berdychiv in *Evreiskaia Entsiklopediia*, t. IV, p. 211, gives data on the other communities within Berdychiv County (*uezd*). In 1863, the town's Jewish population was already 740, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego* t. XII, p. 877.

⁵ On pogroms during these decades, with recommendations for further reading: <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pogroms>

⁶ On migration before 1914, with recommendations for further reading: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Population_and_Migration/Population_and_Migration_before_World_War_I

⁷ *Evreiskaia entsiklopediia*, t. 5 (St. Petersburg: Obschestvo dlya nauchnykh evreyskikh izdatelstv et al., 1910), p. 352.

⁸ On the vocational school, *ibid.*, p. 352. On the cooperative bank, *Rossiiskaia evreiskaia entsiklopediia*, t. IV (Moscow: Rossiiskaia Akademiia Estestvennykh Nauk et al., 2000), p. 216.

поширилося насильство проти євреїв. У погромах брали участь майже всі сторони конфлікту⁹.

Євреї Вахнівки зазнали принаймні три погроми: у травні та липні 1919 р. і в жовтні 1920-го. Останній скоїли солдати Червоної армії, які вдиралися до будинків, грабували та били євреїв. Загалом загинули 28 євреїв, 130 зазнали поранень, із них 30 – тяжких. Близько 20 будинків було спалено¹⁰.

Громадянська війна та погроми спустошили життя євреїв в Україні. Маленькі містечка в усій західній частині Радянського Союзу лежали в руїнах. Через це радянська влада спочатку терпляче ставилася до допомоги з боку закордонних гуманітарних організацій, як-от Об'єднаний розподільчий комітет («Джойнт» – Joint Distribution Committee, JDC) у Нью-Йорку. Ще в березні 1923 р. єврейські родини у Вахнівці отримували посилки, що містили молоко, кулінарний жир, чай, цукор, борошно та рис від «Джойнта». Проте готовність радянської сторони приймати допомогу із закордону не тривала довго¹¹.

Міграція та насильницькі дії, пов'язані з громадянською війною, залишили глибокий слід у житті євреїв України. Населення України між 1897 і 1926 рр. зросло на 36 відсотків, натомість кількість євреїв, які проживали на території України, зменшилася на 5 відсотків¹². Що ж до Вахнівки, то у 1926 р. тут проживали на 300 євреїв менше (2101), ніж у 1897 р. (2404)¹³.

⁹ Вважають, що близько 40 відсотків погромів в Україні здійснювали сили УНР, 17 відсотків – Біла армія, 9 відсотків – Червона армія і 3 відсотки – польська армія, див.: Abramson Henry. A Prayer for the Government: Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917–1920. – Cambridge, MA: Ukrainian Research Institute and Center for Jewish Studies, 1999. – P. 141 (Укр. видання: Абрамсон Генрі. Молитва за владу. Українці та євреї в революційну добу (1917–1920). Пер. з англ. А. Котенка, О. Надтоки. – К.: Дух і Літера, 2017).

¹⁰ Книга погромов: Погромы на Украине, в Белоруссии и европейской части России в период Гражданской войны 1918–1922 гг.: сборник документов. – Москва: Росспэн, 2008. – С. 427, док. 149. У документі 148 зазначено 20 загиблих: Там же. – С. 425.

¹¹ Онлайн-архів, Американський об'єднаний розподільчий комітет (American Joint Distribution Committee), NY/AR2132/48. Загалом такі посилки отримували 28 родин, загалом 122 особи, з-поміж яких було багато вдов.

¹² Gitelman Zvi. A Century of Ambivalence The Jews of Russia and the Soviet Union, 1881 to the Present. – New York: Schocken Books, 1998. – P. 108.

¹³ Єврейське населення в цей час становило близько 2 тисяч осіб, у 1923 р. – 1994 особи (Российская еврейская энциклопедия. – Т. IV. – Москва: Российская Академия естественных наук и др., 2000. – С. 216), а у 1936 р. – 2091 особу (Encyclopedia of Jewish Life before and during the Holocaust. – Jerusalem and New York: Yad Vashem and New York University Press, 2001. – Т. 3. – P. 1371).

and retreating armies, Ukraine became the scene of widespread anti-Jewish violence. Almost all of the warring parties engaged in pogroms.⁹

The Jews of Vakhnivka experienced at least three pogroms: in May and July 1919 and in October 1920. The Red Army was responsible for the latter, during which soldiers forced their way into Jewish homes and robbed and beat up Jews. In all, 28 Jews were killed and 130 wounded, 30 severely. About 20 homes were burned down.¹⁰

The civil war and pogroms devastated Jewish life in Ukraine. The small towns throughout the western Soviet Union lay in ruins. As a consequence, the Soviets initially tolerated the relief efforts of foreign aid organizations such as the American Joint Distribution Committee (JDC) in New York. As late as March 1923, Jewish households in Vakhnivka were still receiving parcels of milk, cooking fat, tea, sugar, flour, and rice from the JDC. However, this readiness to accept aid from abroad did not last for long.¹¹

Migration and the violence of civil war left a deep mark on Ukraine's Jewish population. While the population of Ukraine rose by 36 percent overall between 1897 and 1926, the number of Jews living on Ukrainian territory declined by 5 percent.¹² With regard to Vakhnivka, there were 300 fewer Jews living here in 1926 (2,101) than in 1897 (2,404).¹³

⁹ About 40 percent of the pogroms in Ukraine are attributed to UNR forces, 17 percent to the White Army, 9 percent to the Red Army, and 3 percent to the Polish Army. See Henry Abramson, *A Prayer for the Government: Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917-1920* (Cambridge, MA: Ukrainian Research Institute and Center for Jewish Studies, 1999), p. 141.

¹⁰ *Kniga Pogromov: Progromy na Ukraine, v Belorussii i evropeiskoi chasti Rossii v period Grazhdanskoi voiny 1918-1922 gg. Sbornik dokumentov* (Moscow: Rosspen, 2008), Doc. 149, p. 427. In Doc. 148, the number of dead is put at 20, *ibid.*, p. 425.

¹¹ Online archive, American Joint Distribution Committee, NY/AR2132/48. In all, 28 households, comprising a total of persons, received such parcels. Most of the heads of households mentioned here were widows.

¹² Zvi Gitelman, *A Century of Ambivalence: The Jews of Russia and the Soviet Union, 1881 to the Present* (New York: Schocken Books, 1998), p. 108.

¹³ The Jewish population at this time was around 2,000, in 1923 it was 1,994, *Rossiiskaia evreiskaia entsiklopediia*, t. IV, p. 216, and in 1926, 2,091, *Encyclopedia of Jewish Life*, v. 3, p. 1,371.

У середині 1920-х рр. Вахнівка й навколишні території мали багатонаціональний характер. Євреї та поляки становили найбільші групи національних меншин на території тодішнього Вахнівського району. Євреї, які становили 6,8 відсотка жителів, були великою частиною сільського життя, хоча й не настільки помітною, як у містах (див. таблицю). Вони проживали в 11 із 14 сільських рад, що утворювали район¹⁴.

Вахнівська сільська рада ¹⁵						
Дата	Українці	Росіяни	Поляки	Євреї	Інші	Всього
17 грудня 1926 р.	4317	21	160	2101	99	6698
%	64,45	0,31	2,38	31,36	1,47	99,97
Вахнівський район без районного центру						
Дата	Українці	Росіяни	Поляки	Євреї	Інші	Всього
17 грудня 1926 р.	24 878	154	1301	158	70	26 561
%	93,66	0,57	4,89	0,59	0,26	99,97
Вахнівський район						
Дата	Українці	Росіяни	Поляки	Євреї	Інші	Всього
17 грудня 1926 р.	29 195	175	1461	2259	169	33 259
%	87,78	0,52	4,39	6,79	0,50	99,98

Радянська політика щодо національних груп була неоднозначною. Режим намагався інтегрувати єврейське населення, але водночас позбавляв окремих людей багатьох громадянських прав через їхню комерційну або релігійну діяльність. Унаслідок цього наприкінці 1920-х рр. десятки тисяч українських євреїв не мали повного доступу до житла, робочих місць і соціальної допомоги¹⁶. Було заборонено останні залишки приватних підприємств, а духовне життя стало об'єктом агресивної антирелігійної кампанії. Єврейський комунальний будинок релігійного навчання було закрито у 1930 р.¹⁷ Радянська влада обмежила культурне життя до того рівня, який вважала ідеологічно дозволеним. Багато євреїв у пошуках

¹⁴ Національний склад сільського населення УСРР: попередні підсумки всесоюзного перепису населення // Статистика України. – Серія XVII, № 96. – Харків: Центральне статистичне управління УСРР, 1927. – С. 18, 202–203.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Kimerling Elise. Civil Rights and Social Policy in Soviet Russia, 1918–1936 // The Russian Review. – 1982. – Vol. 41, no. 1 (January). – P. 24–46; Golfo Alexopoulos. Stalin's Outcasts: Aliens, Citizens, and the Soviet State, 1926–1936. – Ithaca: Cornell University Press, 2003.

¹⁷ Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО), ф. Р-489, оп. 1, спр. 385, арк. 47.

Throughout the mid-1920s, Vakhnivka and the surrounding area retained a multi-ethnic character. Jews and Poles were the largest minority groups in what was then Vakhnivka Rayon. Comprising 6.8 per cent of the rayon population, Jews were very much part of life in the countryside, if not as visible as in the towns (see table). They could be found in 11 of the rayon's 14 village councils (as the communal administrative unit was known).¹⁴

Vakhnivka Village Council ¹⁵						
Date	Ukrainians	Russians	Poles	Jews	Others	Total
17 Dec. 1926	4,317	21	160	2,101	99	6,698
%	64.45	0.31	2.38	31.36	1.47	99.97
Vakhnivka Rayon without Vakhnivka Village Council						
Date	Ukrainians	Russians	Poles	Jews	Others	Total
17 Dec. 1926	24,878	154	1,301	158	70	26,561
%	93.66	0.57	4.89	0.59	0.26	99.97
Vakhnivka Rayon Total						
Date	Ukrainians	Russians	Poles	Jews	Others	Total
17 Dec. 1926	29,195	175	1,461	2,259	169	33,259
%	87.78	0.52	4.39	6.79	0.50	99.98

Soviet policy towards the Jews was ambiguous. The regime strove to co-opt the Jewish population, but at the same time deprived individuals of full civil rights due to their commercial, political, or religious activity. Lacking full rights, tens of thousands of Ukrainian Jews lacked full access to housing, jobs, and welfare assistance.¹⁶ In the late 1920s, the last vestiges of private enterprise were banned and spiritual life subjected to aggressive anti-religious campaigns. The communal house of learning was closed down in 1930.¹⁷ The Soviet authorities limited cultural life to what they considered ideologically permissible. Many Jews, lured by promises of educational opportunities and jobs, moved to the

¹⁴ *Natsional'nyi sklad sil's'koho naselennia USRR: poperedni pidsumky vse-soiuznoho perepysu naselennia, Statystyka Ukrainy, Serii XVII, No. 96* (Kharkiv: Tsentral'ne Statystychne Upravlinnia USRR, 1927), pp. 18 and 202-203.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Elise Kimerling, "Civil Rights and Social Policy in Soviet Russia, 1918-1936," *The Russian Review*, vol. 41, no. 1 (January 1982), pp. 24-46. For a more recent study, see Golfo Alexopoulos, *Stalin's Outcasts: Aliens, Citizens, and the Soviet State, 1926-1936* (Ithaca: Cornell University Press, 2003).

¹⁷ Derzhavnyi arkhiv Vinnyts'koï oblasti (DAViO), f. R-489, o. 1, s. 385, ark. 47.

можливостей освіти та роботи переїхали до міст. Ті, хто залишилися в маленьких містечках і селах, на зламі десятиріч пережили примусову колективізацію і голод, разом із сусідами-неєвреями. Під час чищень наприкінці 1930-х тисячі євреїв у Радянському Союзі репресували й вислали углиб країни. Комуністична партія Радянського Союзу також піддала переслідуванням перше покоління більшовиків незалежно від їхньої етнічної належності.

Опубліковані дані сумнівного радянського перепису населення, проведеного у 1939 р., обмежувалися рівнями району, районних центрів і сіл¹⁸. На час перепису Вахнівка належала до Липовецького району. Дані за цим районом свідчать про те, що за межами Липовця у Липовецькому районі проживали 993 євреї, більшість з яких мешкали у Вахнівці. Отже, можна сказати, що напередодні Другої світової війни кількість євреїв у Вахнівці становила 750 осіб, тобто на 60 відсотків менше, ніж у 1926 р.¹⁹

ГОЛОКОСТ

Німці захопили Вахнівку орієнтовно 22 липня 1941 р.²⁰ Місто залишалося в зоні військових дій до 12 серпня, а потім перейшло під

¹⁸ Результати радянського перепису населення від січня 1939 р. слід розглядати з великою обережністю. Попередній перепис, проведений у січні 1937 р., мав надати дані, що кількість населення становить 170 мільйонів осіб, однак було виявлено зменшення на 8 мільйонів осіб, що чітко засвідчило наслідки сталінської політики в галузі економіки та безпеки. Матеріали перепису населення 1937 р. знищили, багатьох працівників заарештували і розстріляли. Новий перепис населення провели у січні 1939 р., під час якого посадовці змогли приховати втрати. Що ж до Української РСР, то найсумнівніші дані ймовірно стосувалися самих українців, росіян та категорії «інші». Короткий аналіз цих подій див.: Applebaum Anne. *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*. – London: Allen Lane, 2017. – P. 305–308.

¹⁹ Altshuler Mordechai. *Distribution of the Jewish Population of the USSR 1939*. – Jerusalem: Hebrew University and Centre for Research and Documentation of East-European Jewry, 1993. – P. 52. Підраховано за даними перепису 1926 р. на території Липовецького району станом на 1939 р. У цих межах частка сільського єврейського населення Вахнівки становила 79,64 відсотка від усієї кількості сільського єврейського населення. За таких самих умов частка Вахнівки серед 993 євреїв, які мешкали у сільській місцевості станом на 1939 рік, становила б 790 осіб.

²⁰ Список сільських рад, що належали до районів у 1939 р. та у 1941 р.: Ortsnamenverzeichnis der Ukraine auf Grund der administrativen Karten der SSR

cities. Those who remained in the small towns and villages at the turn of the decade endured forced collectivization and the famine that ensued, alongside their non-Jewish neighbors. During the purges in the late 1930s, thousands of Jews in Soviet Union were oppressed and sent to the Soviet interior. The Communist Party also turned on the first generation of Bolsheviks, irrespective of their ethnic origins.

Published figures from the problematic 1939 Soviet census are limited to the rayons as a whole, rayon countryside, and rayon centers.¹⁸ By the time of the 1939 census, Vakhnivka belonged to Lypovets Rayon. Data for Lypovets Rayon shows 993 Jews living in the rayon outside Lypovets, most of whom would have been in Vakhnivka. This suggests that, on the eve of the Second World War, the number of Jews in Vakhniva was about 750 persons, a decline of over 60 percent compared to 1926.¹⁹

HOLOCAUST

The Germans captured Vakhnivka on or around 22 July 1941.²⁰ The town remained in the zone of operations until 12 August, when

¹⁸ The results of the 1939 Soviet census must be viewed with great caution. The preliminary data from the January 1937 Soviet census, which was supposed to have included information on a population of 170 million, in fact revealed a shortfall of 8 million persons and laid bare the human consequences of Stalin's economic and security policies. The 1937 census materials were destroyed, and many staff members were arrested and shot. A new census was scheduled for January 1939, during which officials managed to make up for the shortfall. In the case of Ukraine at least, the most unreliable data is likely to fall under the republic's titular people (Ukrainians), Russians, and under the category "others". For a recent overview of these events see, for example, Anne Applebaum, *Red Famine: Stalin's War on Ukraine* (London: Allen Land, 2017), pp. 305-308.

¹⁹ Altshuler Mordechai, *Distribution of the Jewish Population of the USSR 1939* (Jerusalem: Hebrew University and Centre for Research and Documentation of East-European Jewry, 1993), p. 52. The estimate is based on 1926 census figures and the area of the Lypovets Rayon in its 1939 boundaries. Within said boundaries, Vakhnivka's share of the rural Jewish population works out at 79.64 percent of the rural Jewish population. All else remaining equal, Vakhnivka's share of the 993 rural Jews registered in 1939 would be 790.

²⁰ To establish which communities belonged to the rayons in 1939 and 1941, see *Ortsnamenverzeichnis der Ukraine auf Grund der administrativen Karten der SSR*

контроль групи сухопутних військ «Південь», німецької військової адміністрації. Загалом Вахнівка три місяці перебувала під військовим управлінням.

Лише невелика частина євреїв Вахнівки змогли евакуюватися до приходу німців. Деякі родини, котрих перехопили німецькі війська, відправили назад до їхнього постійного місця проживання. До середини серпня кількість євреїв, які ще залишалися в місті, вочевидь становила 600–700 осіб²¹.

Управлінці Вермахту запровадили перші антиєврейські заходи. У звітах 675-ї польової комендатури, яка спочатку відповідала за більшу частину Вінницької області, згадано про ідентифікаційні нарукавні пов'язки, примусову працю та гарантію «доброї поведінки» з боку єврейської громади²². Також було передбачено обрання єврейської ради, обмеження пересування територією міста та конфіскацію радіоприймачів, що належали євреям²³.

der Ukraine. – Berlin: Stollberg, 1943. – S. 192. Bundesarchiv (далі – BArch) RH 26-295/3, військовий щоденник 295-ї піхотної дивізії, запис від 22 липня 1941 р. Порівн. з довідкою від 6 липня 1945 р. (ДАВіО, ф. 4422, оп. 1, спр. 18, арк. 18), що датує появу німців 21 липня.

²¹ Свідок Двойра Резнік писала, що «більшу частину» єврейських жителів міста не змогли евакуювати, див.: Yad Vashem Archives (далі – YVA), O.33/3440, fol. 2. Родина Леоніда Маляра, який пережив Голокост, змогла дістатися до Монастирища, що у 85 км від Вахнівки, коли їх відправили назад додому: YVA, M.31/11256, fol. 2. Підрахунки базуються на тому, що принаймні 413 євреїв було розстріляно біля Турбівського лісу навесні 1942 р., а також приблизно 50 євреїв – на Новому єврейському цвинтарі влітку 1942 р. Є також свідчення кількох осіб, які лишилися в живих, і дані щодо середнього рівня смертності із серпня 1942 р. по травень 1942 р. через нестачу палива, продуктів, ліків тощо. Очевидці вказують, що біля Турбівського лісу розстріляли 547 осіб.

²² Feldkommandantur 675 (V) Abt. VII (Mil.-Verw.) an Sicherungsdivision 444, 11 Aug. 1941, Betr.: Einsetzung von Rayon-Chefs (Landräten) // Российский государственный военный архив (далі – РГВА), ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 7 (с. 2 звіту). Двойра Резнік, яка пережила Голокост, згадувала «жовті пов'язки із зіркою Давида», див.: YVA, O.33/3440, fol. 2. Польова комендатура № 675 контролювала майже всю Вінницьку область до початку вересня, коли південна половина цієї території перейшла до Румунії. Хоча північна половина Вінницької області (разом із Житомирською та більшою частиною Київської області) перейшла до цивільного Райхскомісаріату «Україна» 20 жовтня, перші комісари округу почали прибувати лише за кілька тижнів.

²³ Резнік згадувала про «юдрат»: YVA, O.33/3440, fol. 2; про обмеження пересування територією міста див. лист Віри Маляр до Каті Гусарової: Ibid., M.31/8912, 8912a-b, fol. 3; про радіо: Abschrift, Befh. Rück.h.Geb.Süd, Betr.: Rundfunkgeräte, 25 липня 1941 р. // BArch RH 22/170. Цей захід також стосувався поляків, але не українців.

it passed to Rear Area Ground Forces Group South, the German military government. In all, Vakhnivka spent three months under military rule.

Only a relatively small share of Vakhnivka's Jews could be evacuated before the Germans arrived. Some of the families overtaken by German forces were sent back to their permanent place of residence. By mid-August, there were still 600-700 Jews in the town.²¹

Wehrmacht administrators introduced the first anti-Jewish measures. Records of the 675th Field Command, which was initially responsible for most of Vinnytsia Oblast, describe the measures introduced in the rayons under its purview. These included identifying armbands, forced labor, and a guarantee of "good conduct" from the Jewish community.²² Other measures included the selection of a Jewish council (Judenrat), confinement to the town, and the confiscation of radio sets belonging to Jews.²³

der Ukraine (Berlin: Stollberg, 1943), p. 192. BArch RH 26-295/3, war diary of the 295th Infantry Division, entry for 22 July 1941. Cf. Spravka, 6 July 1945, DAViO, f. 4422, o. 1, s. 18, ark. 18, which dates the Germans' arrival to 21 July.

²¹ The survivor Dvoira Reznik wrote that "the majority" of the town's [Jewish] inhabitants could not be evacuated, see Yad Vashem Archive (YVA), O.33/3440, fol. 2. The family of Leonid Maliar, another survivor, made it to Monastyrshche, 85 km from Vakhnivka, before being sent back home, YVA, M.31/11256, fol. 2. Estimate based on the minimum of 413 Jews shot near the Turbiv Forest in spring 1942 as well as the approximately 50 Jews shot at the New Jewish Cemetery in summer 1942, the few known survivors, and the higher mortality rate from August 1941 to May 1942 due to shortages of fuel, food, medicine, etc. There are witness statements suggesting that there were 547 victims of the shooting near the Turbiv Forest.

²² Feldkommandantur 675 (V) Abt. VII (Mil.-Verw.) an Sicherungsdivision 444, 11 Aug. 1941, Betr.: Einsetzung von Rayon-Chefs (Landräten), Russian State Military Archive (Rossiiskii Gosudarstvenni Voennyi Arkhiv, RGVA), f. R-1275, o. 3, d. 662, l. 7 (p. 2 of report). The survivor Dvoira Reznik mentioned "yellow armbands with the Star of David," see YVA, O.33/3440, fol. 2. FK 675 covered almost all of Vinnytsia Oblast until early September, when the southern half of this Soviet regional-level administrative unit was transferred to Romania. Although the northern half of Vinnytsia Oblast (along with Zhytomyr Oblast and most of Kiev Oblast) was transferred to the civilian-run Reich Commissariat Ukraine on 20 Oct., it was weeks before the first county commissars began to arrive.

²³ On the Jewish council: Reznik mentioned a "yudrat", YVA, O.33/3440, fol. 2; on confinement in the town, see letter from Vera Maliar to Katia Gusarova in M.31/8912, 8912a-b, fol. 3; on radios: Abschrift, Befh. Rück.h.Geb.Süd, Betr.: Rundfunkgeräte, 25 July 1941, BArch RH 22/170. This measure applied to Poles as well, but not Ukrainians.

На початку німецької окупації євреїв примушували прибирати вулиці й військові частини, збирати сміття і ремонтувати дороги²⁴. Багатьох євреїв у Вахнівці відправили працювати у сільському господарстві²⁵.

Зважаючи на брак персоналу й недостатні знання про щойно окуповані території Вермахт швидко встановив місцеву адміністрацію та органи поліції. Німці доручили нагляд за євреями українській поліції, що мала назви «Miliz» під військовою адміністрацією і «Schutzmannschaft» під цивільною адміністрацією²⁶. Микиту Рачека у середині липня призначили головою української адміністрації у Липовецькому районі. Головою районної поліції був Іван Василевський²⁷.

Євреїв грабували, били та принижували. На цій стадії окупації німці регулярно збирали й кудись відводили невеликі групи євреїв, здебільшого чоловіків, після чого їх ніхто більше не бачив²⁸. У серп-

²⁴ Про примушування євреїв прибирати вулиці й збирати сміття: Oberfeldkommandantur (sic), Abt. VII (Mil.-Verw.) an S.D. 444, Abt. VII, 1 Aug. 1941, Betr.: Lagebericht, Befehl vom 22.7.41, Nr. 21/41 // РГВА, ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 4 (с. 2 звіту). Про ремонт доріг згадано у: Feldkommandantur 675 (V), Abt. VII (Mil.-Verw.), an die Ortskommandanturen im Bereich der FK. 675 (V), Betr.: Verwaltungsmassnahmen, 30 Aug. 1941 // РГВА, ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 31 (с. 2 звіту).

²⁵ Григорій Барташнік розповідав про «важку фізичну працю» у колгоспі, див.: Жизнь и смерть в эпоху Холокоста: Свидетельства и документы. Кн. 1 / Ред. и сост. Борис Забарко. – Київ: Дух і Літера, 2007. – С. 122. Резнік також згадувала про «важку колгоспну працю»: YVA, O.33/3440, fol. 2.

²⁶ Feldkommandantur, Abt. VII (Mil.-Verw.), Dienstanweisung an die Rayon-Chefs, 26 липня 1941 р. // РГВА, ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 1–1 об. Про нагляд за євреями див.: Oberfeldkommandantur (sic) an S.D. 444, 1 Aug. 1941, Betr.: Lagebericht // РГВА, ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 4 (с. 2 звіту).

²⁷ Про Микиту Рачека див.: Oberfeldkommandantur (sic) an S.D. 444, 1 Aug. 1941 // РГВА, ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 3 (с. 1 звіту); про брак німецького персоналу – л. 4 (с. 2 звіту). Про голову поліції району див. Акт Надзвичайної державної комісії у Липовецькому районі від 10 серпня 1944 р.: Государственный архив Российской Федерации (далі – ГА РФ), ф. Р-7021, оп. 54, д. 1254, л. 5.

²⁸ Про те, що українські поліцейські діяли брутально й, зокрема, вчиняли крадіжки, свідчив, наприклад, колишній поліцейський Савва Лещенко (нар. 1923 р.), 24 і 25 січня 1944 р.: Архів управління Служби безпеки України у Вінницькій області (далі – АСБУ ВіО), № 13943 (Лещенко), арк. 11–12 зв. і 13–14 зв. Один із євреїв, яких побив і пограбував Лещенко, згадував, що німці забрали всі його речі (арк. 11). Григорій Барташнік розповідав, що німці захопили принаймні один будинок, і про групи євреїв, які зникали, див.: Жизнь и смерть в эпоху Холокоста: Свидетельства и документы. Кн. 1 / Ред. и сост. Борис Забарко. – Київ: Дух і Літера, 2007. – С. 122.

The cleaning of streets and military quarters, garbage collection, and road repairs are mentioned as the types of tasks assigned to Jews at the outset of the German occupation.²⁴ Many Jews in Vakhnivka were put to work in agriculture.²⁵

Faced with a shortage of manpower and a lack of knowledge about the newly occupied territories, the Wehrmacht swiftly established a local administration and police force. The Germans tasked the Ukrainian police – officially called *Miliz* under military rule, and *Schutzmannschaft* under civil administration – with supervising the Jews.²⁶ Mykyta Rachek was installed as head of the Ukrainian administration in Lypovets Rayon before the end of July. The rayon's police chief was Ivan Vasylevsky.²⁷

Jews were robbed, beaten up, and humiliated. Germans regularly took away small groups of Jews – most likely men at this stage of the occupation – who were never heard of again.²⁸ In August, possibly

²⁴ On street cleaning and garbage collection, Oberfeldkommandantur (sic), Abt. VII (Mil.-Verw.) an S.D. 444, Abt. VII, 1 Aug. 1941, Betr.: Lagebericht, Befehl vom 22.7.41, Nr. 21/41, RGVA, f. R-1275, o. 3, d. 662, l. 4 (p. 2 of report). Road repairs are mentioned in Feldkommandantur 675 (V), Abt. VII (Mil.-Verw.), an die Ortskommandanturen im Bereich der FK. 675 (V), Betr.: Verwaltungsmassnahmen, 30 Aug. 1941, RGVA, f. R-1275, o. 3, d. 662, l. 31 (p. 2 of report).

²⁵ Grigorii Bartashnik wrote about being put to work on a collective farm and described the work as “hard physical labor,” see “‘V sele nachalis’ massovye rasstrely evreev...,” Bartashnik, Grigorii (1927 g.)” in *Zhizn i smert’ v epokhu Kholokosta: Svidetel’stva i dokumenty*, Boris Zabarko, ed., kn. 1 (Kiev: Dukh i Litera, 2006), p. 122. Reznik referred to “hard farm work,” YVA, O.33/3440, fol. 2.

²⁶ Feldkommandantur, Abt. VII (Mil.-Verw.), Dienstsanweisung an die Rayon-Chefs, 26 July 1941, RGVA, R-1275, o. 3, d. 662, l. 1-1r. On the supervision of Jews, see Oberfeldkommandantur (sic) an S.D. 444, 1 Aug. 1941, Betr.: Lagebericht, RGVA, R-1275, o. 3, d. 662, l. 4 (p. 2 of report).

²⁷ On Rachek, see Oberfeldkommandantur (sic) an S.D. 444, 1 Aug. 1941, RGVA, R-1275, o. 3, d. 662, l. 3 (p. 1 of report) and, on the shortage of German personnel, l. 4 (p. 2 of report). On the rayon police chief, see final report (*akt*) of the Extraordinary State Commission for Lypovets Rayon, 10 Aug. 1944, Gosudarstvennyi arkhiv Rossiiskoi federatsii (GA RF), f. R-7021, o. 54, d. 1254, l. 5.

²⁸ On acts of brutality and thefts by Ukrainian policemen, see, for example, the statements by the former local policeman Savva Leshchenko, b. 1923, 24 Jan. 1944 and 25 Jan. 1944, Archiv upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy, Vinnyts’koi oblasti (ASBU ViO), no. 13943 (Leshchenko), ark. 11-12r and 13-14r, respectively. One of the Jews who Leshchenko beat up and robbed mentioned that the Germans had taken all of his things (ark. 11). On the German seizure of at least one home and the groups of Jews who vanished, see Bartashnik, “‘V sele nachalis’ massovye rasstrely evreev...,” in *Zhizn i smert’*, kn. 1, p. 122.

ні – можливо, вересні – група поліцейських із Турбова, вочевидь, діючи з власної ініціативи, захопила 100 євреїв у Вахнівці. У справу втрутився голова Липовецької районної поліції Василевський, і євреїв відпустили. За повідомленнями, Василевський мотивував звільнення євреїв тим, що вони мусять збирати врожай, хоча тут могло мати місце і питання юрисдикції, оскільки Турбів належав до іншого району. У цьому інциденті загинув принаймні один єврей, якого застрелили під час спроби втечі²⁹.

20 жовтня Вахнівка перейшла під управління цивільної влади – Райхскомісаріату «Україна», де стала частиною гебітскомісаріату (повіту) Іллінці в Генеральній окрузі «Житомир». Збереглося дуже мало відомостей про життя євреїв у Вахнівці у період між переходом під управління цивільної адміністрації та початком 1942 р.

Гетто в центрі Вахнівки, згідно з розповідями, було створено лише на початку 1942 р. Сюди переселили євреїв, які жили на периферії. На цей час уже зріс рівень смертності через хвороби, недоїдання, погане лікування та виснаження, однак у гетто умови життя погіршилися ще більше³⁰.

Наприкінці травня або на початку червня 1942 р. євреїв Вахнівки вбили³¹. Територію, де жили євреї, оточили службовці жан-

²⁹ Свідчення колишнього поліцейського Степана Дячука, нар. 1923 р., від 22 січня 1944 р.: АСБУ ВіО, № 13943 (Лещенко), арк. 32 зв. Дячук не пояснив, чому євреїв збрали разом, або що сталося до того, як з'явився Василевський. Свідок (арк. 32) також намагався притягнути німецьку сільську поліцію до цього інциденту, однак вони почали прибувати лише наприкінці жовтня. Крім того, якби німці брали у цьому участь, то останнє слово не лишилося би за головою районної поліції. Цю історію підтвердила Резнік, згадуючи, як розстріляли молодого чоловіка, який намагався втекти: YVA, O.33/3440, спр. 2. За її словами, євреїв збирали таким чином неодноразово.

³⁰ Про гетто див. свідчення Резнік: YVA, O.33/3440, fol. 2. Очевидець Дмитро А. Огороднічук (нар. 1906 р.), 9 серпня 1944 р. не розповідав про гетто: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1254, л. 9–10 об. Не згадано про гетто у джерелах СБУ, які було досліджено до цього часу, а також в інтерв'ю Барташніка для Фонду «Шоа» університету Південної Каліфорнії: University of Southern California – Video History Archive (далі – USC VHA), 20 грудня 1996 р., № 25122, та у статті для видання «Жизнь и смерть в эпоху Холокоста». Віра Маляр писала, що гетто було створено у 1941 р.: YVA, M.31/8912, 8912a-b, fol. 3 і 8, а Резнік описувала конкретні обставини. Можливо, Маляр втратили свій будинок після повернення до Вахнівки з Монастирища і були змушені шукати помешкання в єврейському кварталі.

³¹ Барташнік стверджував, що масові розстріли у Вахнівці почалися 27 травня, див.: Жизнь и смерть в эпоху Холокоста: Свидетельства и документы. Кн. 1 / Ред. и сост. Борис Забарко. – Київ: Дух і Літера, 2007. – С. 122, а також USC VHA,

September, policemen from Turbiv – apparently acting on their own initiative - seized 100 Jews in Vakhnivka. The police chief for Lypovets Rayon, Vasylevsky, intervened and had the Jews released. Vasylevsky reportedly justified the release, saying that the Jews should be allowed to work as harvesters, but a matter of jurisdiction may have also been at stake here, as Turbiv was a different rayon. During this incident, at least one Jewish man was shot while trying to escape.²⁹

On 20 October, Vakhnivka passed over to the civilian-run Reich Commissariat Ukraine, where it formed part of County Commissariat Illintsi within General Commissariat Zhytomyr. To date, very little information about Jewish life in Vakhnivka between the transfer to civil administration and the start of 1942 has emerged.

A ghetto was apparently not established in the center of Vakhnivka until early 1942. Jews living on the outskirts of the town were relocated here. A higher mortality rate would have already existed as a result of exposure, disease, malnutrition, mistreatment, and exhaustion, but in the ghetto, living conditions reportedly deteriorated further.³⁰

In late May or early June 1942, the Jews of Vakhnivka were murdered.³¹ Members of the Gendarmerie and local police from the

²⁹ Statement by the former local policeman Stepan Diachuk, b. 1923, 22 Jan. 1944, ASBU ViO, no. 13943 (Leshchenko), ark. 32r. Diachuk says nothing about why the Jews were rounded up or what happened to them before Vasylevsky turned up. Diachuk (ark. 32) also tries to implicate the German rural police in this incident, but they did not begin to arrive until late October. Furthermore, if Germans had been involved, this incident probably would not have ended with a local rayon police chief having the final word. This story is confirmed by Reznik with reference to the shooting of a young man who tried to flee, YVA, O.33/3440, fol. 2. Reznik said such round-ups happened on more than one occasion.

³⁰ On the ghetto, see Reznik, YVA, O.33/3440, fol. 2. The word “ghetto” does not appear in the statement by Dmitrii A. Ogorodnichuk, b. 1906, 8 Aug. 1944, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1254, l. 9-10r, or in the SBU records surveyed to date. Bartashnik does not mention it in his interview with the University of Southern California Shoah Foundation - Video History Archive, interview no. 25122, 20 Dec. 1996, or in his contribution to *Zhizn i smert'*, kn. 1.

³⁰ Vera Maliar wrote that the ghetto was established in 1941, YVA, M.31/8912, 8912a-b, fol. 3 and 8, but Reznik described the specific circumstances surrounding the creation of the ghetto. It may be that the Maliars lost their home upon returning to Vakhnivka from Monastyryshche and had to find housing in the Jewish quarter.

³¹ Bartashnik dated the start of the mass shootings in Vakhnivka to 27 May, see both “‘V sele nachalis’ massovye rastrely evreev...’” in *Zhizn i smert'*, kn. 1, p. 122, and USC VHA, Bartashnik. The sole witness statement in the records of the Extraordinary State Commission for Lypovets Rayon dated the shooting to 3 June, state-

дармерії та місцевої поліції з Липовецького й Турбівського районів і з міста Вінниці. Починаючи приблизно з другої години ночі вони очистили гетто і загнали євреїв до колишнього польського костелу. Тих, хто намагався сховатися або втекти, розстрілювали. Поліція привела групу з 20 чоловіків з костелу до Турбівського лісу, на відстані приблизно 2,5 км на південний захід від центру міста, й наказала викопати яму. Коли вони закінчили, німецькі поліцейські їх розстріляли³².

Приблизно о десятій годині ранку німецькі та українські поліцейські й решта євреїв із костелу у Вахнівці попрямували до Турбівського лісу. Дорогою німці били євреїв, убивши двох ще до того, як вони дісталися до лісу. Біля ями євреям наказали здати весь свій одяг. Першими скидали одяг батьки, потім вони роздягали своїх дітей, навіть немовлят. Після цього євреїв заганяли до ями парами або маленькими групами, примушували лягти додолу і розстрілювали. Після знищення однієї групи до ями заганяли іншу групу людей, яких змушували лягати на тіла їхніх друзів і родичів. Маленьких дітей просто кидали до ями. Коли розстріли припинилися, яму засипали землею. Одяг, який залишили євреї, відвезли на станцію Липовець, щоб відправити його до Німеччини³³.

Тоді під час масового розстрілу загинули понад 400 євреїв. Залишився свідок – українець, одружений з єврейкою, котрий супроводжував дружину й чотирирічного сина до ями. Його змусили дивитися на їхнє вбивство, а потім відпустили³⁴. Найімовірніше, вико-

20 грудня 1996 р., № 25122. У записах Надзвичайної державної комісії у Липовецькому районі є свідчення Огороднічука, який згадує про дату 3 червня: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1254, л. 9–10 об. Резнік писала, що вбивства почалися «в середині червня»: УВА, О.33/3440, fol. 2. Ще один очевидець наводив дату 11 травня – Григорій Мазур, нар. 1913 р., свідчення від 18 січня 1944 р.: АСБУ ВіО, № 13943 (Лещенко), арк. 44 зв.

³² Свідчення Огороднічука: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1254, л. 9 об. Мазур розповів про час, коли гетто зачистили, і про розстріли тих, хто намагався сховатися: АСБУ ВіО, № 13943 (Лещенко), арк. 44 зв. Він називає костел клубом.

³³ Свідчення Огороднічука: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1254, л. 10–10 об.

³⁴ Огороднічук згадує про 413 жертв, цю цифру він міг почути від поліцейських на місці розстрілу, див.: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1254, л. 10. У свідченні Огороднічук, що записане у протоколі особливо нерозбірливим почерком, також наводить кількість жертв, що зазвичай подається в літературі як 100 дітей, 150 жінок та 60 чоловіків. Ймовірно, це 200 дітей, 150 жінок та 63 чоловіки. Тому що загальну кількість жертв Огороднічук двічі у цьому свідченні називає як 413 жертв. Під час кримінального розслідування, яке проводили одразу після

Lypovets and Turbiv rayons as well as from the city of Vinnytsia surrounded the area where the Jews lived. Starting at about 2 a.m. in the morning, they cleared the ghetto and forced the Jews into the former Polish church. Those who tried to hide or flee were shot. Police took a group of 20 men from the church to a site near the Turbiv Forest about 2.5 km southwest of town center. There, the men were ordered to dig a pit. When they were done, German policemen shot them dead.³²

At around 10 a.m., the German and Ukrainian policemen and the remaining Jews at the church in Vakhnivka set off towards Turbiv Forest. Along the way, the Germans beat the Jews, killing two before they reached the forest. At the pit, the Jews were ordered to undress and surrender all of their clothing. Parents disrobed first, then undressed their children, including infants. The Jews were rushed into the pit in pairs or small groups and forced to lie down before being shot. When one group had been shot, another group was ushered into the pit and had to lie down on top of the corpses of their friends and relatives. Small children were simply tossed into the pit. When the shooting stopped, the pit was filled with earth. The clothing left behind by the Jews was taken to Lypovets station to be sent to Germany.³³

More than 400 Jews were killed in this mass shooting. The primary witness, a Ukrainian who was married to a Jewish woman, accompanied his wife and 4-year-old son to the pit and was released after seeing his family get shot.³⁴ The gunmen for this mass killing operation most likely came from the Security Police office located in Vinnytsia.

ment by Ogorodnichuk, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1254, ll. 9-10r. Both 3 June and 27 May 1942 were Wednesdays. Reznik wrote "in the middle of June," YVA, O.33/3440, fol. 2. Another witness gives the date 11 May, statement by witness Grigorii Mazur, b. 1913, 18 Jan. 1944, ASBU ViO, no. 13943 (Leshchenko), ark. 44r.

³² Statement by Ogorodnichuk, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1254, l. 9r. On the time that the ghetto was cleared and the shooting of those who tried to hide, statement by G. Mazur, ASBU ViO, no. 13943 (Leshchenko), ark. 44r. Mazur says club rather than church.

³³ Statement by Ogorodnichuk, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1254, ll. 10-10r.

³⁴ The number given by Ogorodnichuk is 413, which he may have heard from policemen at the shooting site, see GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1254, l. 10. Ogorodnichuk's statement, which was recorded in markedly poor handwriting, also gave a breakdown of the number of victims that is reported in the literature as 100 chil-

навцями цього масового вбивства були службовці управління Служби безпеки (СД), розташованого у Вінниці.

За кілька тижнів, напевно, десь у середині літа, німецька та українська поліція вбили близько 50 євреїв на Новому єврейському цвинтарі, розташованому на відстані трохи більше кілометра на південний схід від центру міста³⁵. Виконавці, ймовірно, були ті самі – з управління Служби безпеки у Вінниці.

Лише кілька євреїв із Вахнівки пережили війну, і серед них родина Маляр. Арон Маляр, його дружина Хая, четверо дітей і племінниця з Вінниці почали переховуватися у вересні 1941 р. Вони знайшли прихисток спочатку у Педори Дячук (удови з трьома дітьми) у с. Ясенки, а потім у братів Афанасія та Максима Пшеничного й подружжя Антона і Дарії Буряк, котрі мешкали у с. Лозувата, розташованому за 6 км на південь від Вахнівки. Арона зрештою спіймали і застрелили під час спроби втечі. Одна з доньок Малярів померла від легеневої інфекції, решта членів родини залишилися в живих³⁶.

окупації, ішлося про 547 жертв, див. свідчення Мазура: АСБУ ВіО, № 13943 (Лещенко), арк. 44 зв. Мазур від 18 січня 1944 р. стверджував, що отримав цю інформацію від Огороднічука. Розбіжність досить велика, однак Огороднічук у своєму свідченні для радянських посадовців, наданому близько восьми місяців потому, згадував про 413 жертв, скинутих у яму біля лісу одразу після розстрілу. Тому кількість у 547 осіб може враховувати євреїв, яких убили під час облави до розстрілу біля лісу, і тих, хто переховувалися, яких знайшли і розстріляли після акції біля лісу. С. Дячук (АСБУ ВіО, № 13943 (Лещенко), арк. 33) також свідчив 22 січня 1944 р. про близько 540 жертв, але зазначав, що вони всі були в одній ямі. Втім, Дячук міг намагатися уникнути докладної розмови щодо обшуків гетто. Свідки називали й інші цифри щодо кількості жертв: 457 (Семен Мазур, нар. 1903 р., 10 травня 1945 р., АСБУ ВіО, № 3248 (Дячук, Н.), арк. 21), можливо, це описка замість 547; 589 (Г. Мазур, 20 квітня 1946 р., Там само, № 21661 (Вознюк), арк. 42).

³⁵ Огороднічук стверджував, що це сталося приблизно через 10 днів після масового розстрілу біля лісу: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1254, л. 10 об. Барташник зазначив, що розстріл відбувся 12 серпня, див.: *Жизнь и смерть в эпоху Холокоста: Свидетельства и документы*. Кн. 1 / Ред. и сост. Борис Забарко. – Київ: Дух і Літера, 2007. – С. 122–123.

³⁶ Див.: <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=ru&itemId=4045113> (Педора Дячук) та <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=ru&itemId=6616801> (жители Лозуватої). У звіті щодо Дячук зазначено, що вона жила у Вахнівці, однак у той час вона напевно жила у с. Ясенки, оскільки саме там спочатку переховувалася родина Маляр, за їхніми словами. Порівн.: YVA, M.31/11256, а також M.31/8912, 8912a-b, що містять різноманітні свід-

A few weeks later, perhaps as late as the middle of the summer, the German and Ukrainian police killed at least 40 Jews at the New Jewish Cemetery, just over a kilometer southeast of the town center.³⁵ In this case too, the gunmen most likely came from the Security Police office in Vinnytsia.

Only a handful of Vakhnivka's Jews survived the war. Among them was the Maliar family. Aharon Maliar, his wife Khaya, their four children, and a niece from Vinnytsia, went into hiding in September 1941. They found refuge first with Pedora Diachuk (a widow with three children of her own) in Yasenky and then with the brothers Afanasii and Maksim Pshenichny and the couple Anton and Dariya Buriak, all in Lozuvata, about 6 km south of Vakhnivka. One of the daughters died of pneumonia in early 1942. Aharon was eventually caught in the summer of 1942 and shot. The other Maliar family members survived.³⁶

dren, 150 women, and 60 men. The likely number is 200 children, 150 women, and 63 men. This calculation yields a total of 413 victims, which Ogorodnichuk mentioned twice in his statement. A further criminal investigation that took place right after the occupation refers to 547 victims, see statement by G. Mazur, ASBU ViO, no. 13943 (Leshchenko), ark. 44r. Mazur, testifying on 18 Jan. 1944, claimed to have his information from Ogorodnichuk. The discrepancy is large, but in his own statement to Soviet officials some eight months later, Ogorodnichuk gave a figure of 413 in direct reference to the pit near the woods immediately after the shooting there. The number 547 could therefore take into account the Jews killed during the roundup before the shooting near the woods and those found in hiding and shot after the shooting. S. Diachuk, ASBU ViO, no. 13943 (Leshchenko), ark. 33, also spoke of around 540 victims in his statement of 22 January 1944, but said they were all in one pit. Diachuk, however, may have been trying to avoid a detailed discussion about the searching ghetto. Other numbers circulating are 457 (Semen Mazur, b. 1903, 10 May 1945, ASBU ViO, no. 3248 [Diachuk, N.], ark. 21), which is possibly a typo for 547, and 589 (G. Mazur, 20 Apr. 1946, ASBU ViO, no. 21661 [Vozniuk], ark. 42).

³⁵ Ogorodnichuk, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1254, l. 10r, says this was about 10 days after the mass shooting near the woods. Bartashnik appears to date this shooting to 12 August, when he refers to a roundup of all the remaining Jews used as specialists, see "V sele nachalis' massovye rasstrely evreev...," *Zhizn i smert'*, kn. 1, pp. 122-123.

³⁶ See <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=4045113> (Pedora Diachuk) and <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=6616801> (Lozuvata residents). Although the report on Diachuk places her in Vakhnivka, she likely lived in Yasenky at the time, as that is where Maliar family members claimed they first hid. Cf. YVA, M.31/11256, as well as M.31/8912, 8912a-b, which contains various accounts by the Maliar fam-

Григорій Барташнік і його мати також пережили війну, поневіряючись сільською місцевістю і переховуючись у жителів сіл Брицьке та Ясенки³⁷. Двоїра Резнік та її мати сховалися під час зачистки гетто. Після того, як їм вдалося вислизнути з Вахнівки, вони блукали селами та лісами на північ від Вахнівки³⁸. Любов Таксер також пережила війну під німецькою окупацією, але подробиці щодо її долі наразі не з'ясовано³⁹.

Випадки порятунку або допомоги євреям, які були не з Вахнівки, були і в сусідніх селах. Матрьона Попіль із Лозуватої взяла до себе єврейку з Вінниці⁴⁰. Текля Шемета з Ротмістрівки (з 1946 – Вербівка) врятувала сім'ю з чотирьох осіб із Хмільника⁴¹. У селі Брицьке Іван та Акуліна Пуздренко підтримували місцеву родину з п'ятьох осіб із січня 1942 р. до повернення Червоної армії. Вони також взяли до себе двох братів-євреїв із Вінниці й допомагали партизанському загону ім. В. І. Ульянова, що діяв у лісах поблизу Іллінців⁴².

У січні 1944 р. радянські війська вигнали німців із Вахнівки, однак незабаром німецькі сили знову захопили місто. Трохи більше ніж через місяць, 13 березня, німецька окупація Вахнівки скінчилася⁴³.

чення членів родини Маляр. Діти Малярів постійно писали, що євреї Вахнівки були вбиті у вересні 1941 р., однак інших підтверджень цього немає.

³⁷ USC VNA, 20 грудня 1996 р., № 25122; Жизнь и смерть в эпоху Холокоста: Свидетельства и документы. Кн. 1 / Ред. и сост. Борис Забарко. – Київ: Дух і Літера, 2007. – С. 122–123.

³⁸ УВА, О.33/3440, fol. 3. Чоловік на ім'я Ройт переховувався разом із Резніками. Їхні шляхи розійшлися після того, як вони залишили Вахнівку, але Резнік розповідає, що Ройт також пережив окупацію.

³⁹ The Benjamin and Vladka Meed Registry of Jewish Holocaust Survivors. – V. IV: Listing by Location during the War. – Washington, DC: United States Holocaust Memorial Museum, 2000. – P. 711.

⁴⁰ Див.: <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=ru&itemId=4016996>.

⁴¹ Див.: <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=ru&itemId=4039964>. У Ротмістрівці був ще один випадок, але подробиць історії не наведено: <http://db.yadvashem.org/righteous/righteousName.html?language=ru&itemId=12474948>.

⁴² Див.: <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=ru&itemId=4035732>.

⁴³ «Справка», 6 липня 1945 р.: ДАВіО, ф. 4422, оп. 1, спр. 18, арк. 18.

Grigorii Bartashnik and his mother also made it through the war, wandering the countryside and hiding with peasants in places such as Brytske and Yasenky.³⁷ Dvoira Reznik and her mother hid during the clearing of the ghetto. After slipping out of Vakhnivka, they roamed the villages and woods north of Vakhnivka.³⁸ Liubov Takser survived the war behind German lines as well, but no details concerning her ordeal have emerged to date.³⁹

Cases of rescue or assistance involving Jews not local to Vakhnivka can be found in the surrounding villages as well. Matriona Popil of Lozuvata took in a Jewish woman from Vinnytsia.⁴⁰ Teklia Shemeta of Rotmistrivka (since 1946 Verbivka) saved a family of four from Khmilnyk.⁴¹ In Brytske, Ivan and Akulina Puzdrenko supported a local family of five from January 1942 until the return of the Red Army. They also took in two Jewish brothers from Vinnytsia and assisted the Ulianov partisans in the Illintsi woods.⁴²

In January 1944, the Soviets drove the Germans out of Vakhnivka, but German forces soon recaptured the town. A little more than a month later, on 13 March, the German occupation of Vakhnivka came to an end.⁴³

ily. Curiously, the Maliar children consistently wrote that the Jews of Vakhnivka were murdered in September 1941, for which there is no evidence anywhere else.

³⁷ USC VHA, Bartashnik, and “‘V sele nachalis’ massovye rasstrely evreev...’,” *Zhizn i smert’*, kn. 1, pp. 122-123.

³⁸ YVA, O.33/3440, fol. 3. A man by the name of Roit hid with the Rezniks. They parted ways after leaving Vakhnivka, but Reznik said that this man also survived the occupation.

³⁹ *The Benjamin and Vladka Meed Registry of Jewish Holocaust Survivors*, v. IV: Listing by Location during the War (Washington, DC: United States Holocaust Memorial Museum, 2000), p. 711.

⁴⁰ See <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=4016996>

⁴¹ See <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=4039964>. There appears to have been another case in Rotmistrivka, but no story is provided: <http://db.yadvashem.org/righteous/righteousName.html?language=en&itemId=12474948>

⁴² See <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=4035732>

⁴³ Spravka, 6 July 1945, DAViO, f. 4422, o. 1, s. 18, ark. 18.

НАСЛІДКИ

Після повернення радянської влади Надзвичайна державна комісія зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників провела коротке розслідування щодо подій у Вахнівці, що сталися у 1941–1944 рр. Матеріали відділення цієї комісії в Липовецькому районі, що збереглися, містять одне свідчення очевидця про Вахнівку⁴⁴.

Хоча в німецьких документах згадано про масові розстріли у багатьох українських містах і селах, у цих джерелах не йдеться про злочини, скоєні у Вахнівці. Про події у Вахнівці не згадували під час жодного з трибуналів у Нюрнбергу після закінчення Другої світової війни. Втім, у Радянському Союзі влада почала розслідування і переслідування численних колишніх поліцейських ще до кінця війни⁴⁵.

У радянські часи про масові вбивства євреїв в Україні не можна було говорити публічно. Ті, хто вижили, і їхні рятівники згадували свій досвід лише між собою. Коли було збудовано меморіали для увічнення пам'яті жертв, на них написали лише «радянських громадян» або «мирних радянських громадян». Історичні праці та журналістські репортажі про долю євреїв в Україні почали з'являтися лише в останні роки існування Радянського Союзу та вже після його розпаду в 1991 р.

У 1960–1970-х рр. влада Західної Німеччини розслідувала злочини нацистів, скоєні в гебітскомісаріаті Іллінці. Хоча була можливість ідентифікувати та допитати кількох жандармів і колишніх посадовців із цього гебіту, для обвинувачення забракло доказів⁴⁶. Генріх Шолдра, колишній окружний комісар, відповідальний за Вахнівку, помер 13 березня 1945 р.⁴⁷ Теодор Зальманциг, голова штабу Служби безпеки у Вінниці, загинув у бою у вересні 1943 р.

⁴⁴ Це свідчення Огороднічука: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1254, л. 9–10 об.

⁴⁵ Див., наприклад: АСБУ ВіО, № 13943 (Лещенко), що цитується в цьому дослідженні. Наразі дослідники встановили чотири схожі випадки.

⁴⁶ BArch 162/7377, Einstellungsverfügung, 27 лютого 1978 р.

⁴⁷ Stelbrink Wolfgang. Die Kreisleiter der NSDAP in Westfalen und Lippe Versuch einer Kollektivbiographie mit biographischem Anhang. – Münster: Nordrhein-Westfälischen Staatsarchiv, 2003. – S. 187–189.

AFTERMATH

After the Soviets returned, the Extraordinary State Commission for Ascertaining and Investigating Crimes Perpetrated by the German-Fascist Invaders and their Accomplices carried out a limited investigation of events in Vakhnivka between 1941 and 1944. The known surviving materials from the Lypovets Rayon branch of this commission contain one witness statement on Vakhnivka.⁴⁴

Although German documents refer to mass shootings in scores of Ukrainian towns and villages, the crimes in Vakhnivka are not mentioned in such sources. The events in Vakhnivka did not feature in any of the various trials held in Nuremberg after the Second World War. In the Soviet Union, however, the authorities started investigating and prosecuting numerous former policemen before the end of the war.⁴⁵

Throughout the Soviet era, the murder of the Jews of Ukraine could not be addressed in the public sphere. Survivors and rescuers were only able to discuss their experiences in private. When memorials to the victims were built, inscriptions could only refer to “Soviet civilians” or “peaceful Soviet citizens”. Historical texts or journalistic accounts addressing the fate of Ukraine’s Jews did not begin to appear until the final years of the Soviet Union’s existence or after its collapse in 1991.

In the 1960s and 1970s, West German officials investigated Nazi crimes committed in the Illintsi County Commissariat. Although several of the Gendarmes and former officials from that county commissariat could be identified and questioned, insufficient evidence was found to secure their indictment.⁴⁶ Heinrich Scholdra, the former county commissar responsible for Vakhnivka, had died on 13 March 1945.⁴⁷ Theodor Salmanzig, the head of the Security Police field office in Vinnytsia, was killed in action in September 1943.

⁴⁴ This is the statement by Ogorodnichuk, see GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1254, l. 9-10r.

⁴⁵ See, for example, ASBU ViO, no. 13943 (Leshchenko) cited throughout this study. To date researchers have found four such cases.

⁴⁶ BArch 162/7377, Einstellungsverfügung, 27 Feb. 1978.

⁴⁷ On Scholdra, Wolfgang Stelbrink, *Die Kreisleiter der NSDAP in Westfalen und Lippe Versuch einer Kollektivbiographie mit biographischem Anhang* (Münster: Nordrhein-Westfälischen Staatsarchiv, 2003), pp. 187-189.

Незабаром після закінчення війни навколо масового поховання в Турбівському лісі було зведено земляний насип, а територію навколо нього огородили кам'яною стіною. Біля дальнього краю стіни прямо навпроти входу було зведено обеліск. За деякий час вершина обеліску обвалилася і лежала окремо від його основи за стіною. Меморіальної таблички на цьому місці вже не було. Більшої частини залізних воріт, що колись закривали вхід до меморіалу також бракувало.

На Новому єврейському цвинтарі навколо місця масового поховання було встановлено просту металеву огорожу. Тут також не було ані меморіальної таблички, ані позначки, які б містили інформацію щодо подій, що сталися на цьому місці. Достеменно невідомо, коли саме було поставлено цю металеву огорожу.

Упродовж десятиліть за місцями масових поховань у Вахнівці доглядали кілька людей, зокрема, єврейська жінка Галина Ланзбург. Коли вона захворіла, її донька Таїса Слободанюк переїхала до Вахнівки, щоб піклуватися про матір. Вона доглядає за меморіалом жертвам Голокосту у Вахнівці й ушановує пам'ять про єврейське минуле міста. Галина Ланзбург померла у червні 2018 року.

У рамках проекту «Захистимо пам'ять» у листопаді 2016 р. було проведено неінвазивне археологічне дослідження двох ділянок, яке підтвердило наявність масових поховань на обох ділянках. Насип у лісі повністю охоплює територію масового поховання. На Новому єврейському цвинтарі археологи виявили, що металева огорожа навколо місця масового поховання позначає територію, меншу за масове поховання, яке вони визначили⁴⁸.

У 2019 р. на місцях масових поховань жертв Голокосту – у Турбівському лісі і на колишньому Новому єврейському цвинтарі – були споруджені та відкриті нові меморіали.

⁴⁸ Це поховання здається завеликим для масштабу розстрілу, який із ним пов'язують. Можливо, тут була спільна могила для євреїв, які загинули із серпня 1941 р. по травень 1942 р., або жертв операції із зачищення гетто.

Not long after the war, a mound was built over the mass grave in the Turbiv Forest, and the area around it was surrounded by a rock wall. An obelisk was erected at the far end of the wall, directly opposite the entrance to the site. The top of the obelisk was knocked off at some point and lied behind the wall. There was no longer a plaque at the site. Much of the iron gates that once adorned the entrance of this enclosure was also missing.

At the site of the New Jewish Cemetery, simple metal fencing was put up around the mass grave there. In this case too, there was no inscription or marker bearing information about events at this site. It is not known when this metal frame was erected.

Over the decades, the maintenance of Vakhnivka's mass grave sites was left to a few people, including a single Jewish woman, Halyna Lantsburg. When she became ill, her daughter Taisa Slobadaniuk moved to Vakhnivka to look after her. When she can, Taisa now tends Vakhnivka's Holocaust memorials and helps to preserve the memory of town's Jewish past. Halyna Lantsburg passed away in June 2018.

In the framework of the "Protecting Memory" project, in November 2016 a non-invasive archaeological investigation of the two sites was conducted, which confirmed evidence of mass graves at both locations. The mound lies directly on top of the mass grave in the forest, thus indicating its full size. At the New Jewish Cemetery, archaeologists discovered that the metal fence around the mass grave site is markedly smaller than the actual mass grave that they identified.⁴⁸

In 2019, new memorials were constructed and unveiled at the mass grave sites of the Holocaust victims in Turbiv Forest and at the former New Jewish Cemetery.

⁴⁸ This grave was unusually large for the scale of the shooting associated with it. A possible explanation is that this was a common grave for Jews who died between August 1941 and May 1942 or for corpses found during the ghetto clearance operation.

ІЛЮСТРАЦІЇ/ILLUSTRATIONS

ВАХНОВКА, м. той же вол. Лит. 3619. Разст.: Бердичевъ 70 в., Турбовъ 8 в., въ мѣст.
Волостное правленіе. Старшина *Салогоубъ* Сильв. Сев., писарь *Григоровичъ* Григ. Григ.
Мѣщанская управа: Предсѣд. *Писанскій* Фел. Я., члены: *Медвецкій* Ив. Фр., *Морейнисъ* Гершъ Шахн.
Почт.-телегр. отдѣл. Начальн. *Шелестъ* Влад. Григ., чин. *Присѣдо* Игн. Дав. При Отдѣленіи *Сберегательная касса.*
Земская почтовая станція.
Священникъ *Созатенко* Евст. Ив.
Синагоги еврейскія (2).
Аптекарскіе товары:
Капдунъ Н. М.
Шпитальная Хайка Кельм.
Шпитальный Вольфъ.
Аптеки:
Померанцъ Шл. Фисел.
Фрильдъ Сол. Фед.
Бакалея:
Дехтярь Авр. Герш.
Друбичеръ Ушеръ Хаим.

Зальцманъ Идесъ Мордж.
Литвакъ Шм. Авр.
Лифшиць Гешель Ицк.
Лифшиць Мордко Ицк.
Лифшиць Шмуэль Ицк.
Ройтъ Ю. Ш.
Рубинская Хая Шаев.
Трахтенбергъ Р. В.
Шварцманъ Янк. Элев.
Винокуренный заводъ:
Морейнисъ Юдка Шахнов.,
Вахновскій № 42. Г. произв. 17200 руб. Раб. 8.
Винная лавка № 543.
Врачъ *Шоловскій* Ив. Ив.
Галантерея:
Дернеръ Рухля Ицк.
Горохъ (экспорт):
Имѣніе „Константиновка“.
Имѣніе „Дозовата“.
Кожевенные товары:
Лифшиць Аяа. Ицк.
Слободскій Зейлигъ Дув.
Кредитныя учрежденія:
О-во взаимнаго кредита.
Ссудо-сберегатеи. т-во. Предсѣд. *Правл.* *Марковъ* А. М.
Лѣсные склады:
Файнерманъ А. О.
Файнерманъ О. Г.
Мануфактура:
Айзенбергъ Лея Срул.
Блиндманъ Иос. Юлк.
Высоцкій Шая Элев.
Зайка Айз. Шлем.
Дернеръ Сура.
Манъ Мошко Зельм.
Манъ Зельм. Иос.
Пильчъ Ицк. Юдж.
Розенфельдъ Бенц.
Розенфельдъ Мордко Лейб.
Рубинская Маада Хаим.
Турбовскій Берко Ицк.
Хмѣльницкая Хана Лейб.
Шехтманъ Бенц. Шм.
Шпитальный Гейнахъ Ис.
Медоваренный заводъ:
Броверманъ, *Вахновскій* № 82 медовар. зав.
Мука:
Бѣлянская Сура Абр.
Капдунъ Мотель Мошк.
Козова Рухля Шлем.
Мясныя торговли:
Капдунъ Мих. Пинх.
Килимникъ Гершонъ.
Платье готовое:
Шницеръ Янк. Шаев.
Потребительное о-во.
Ресторанъ:
Буснякъ Андроникъ Ив.
Скоть:
Двойрисъ Лейбъ Дув.
Сѣрый Копель Гершк.
Ярмарки по вторникамъ.

Фрагмент з адресної книги, 1913 р. На початку ХХ століття багато євреїв Вахнівки займалися ремісництвом або торгівлею.

Excerpt from an address book, 1913. At the beginning of the 20th century many Jews in Vakhnivka were engaged in craft and in trade.

Анна Голанд (дівоче прізвище Койфман, зліва) з чоловіком Ізраелем, її сестра Євгенія (справа) з чоловіком Миколою Дідковським, 1945 р. Сім'я Койфман походила з Вахнівки, але жила у Вінниці до війни. Влітку 1941 р. Євгенія була евакуйована на схід, а Анна втекла з Вінниці до Вахнівки. Тут Анні та її батькові Ісааку вдалось пережити німецьку окупацію.

Anna Holand (nee Koyfman, left) with husband Israel as well as sister Yevheniia and her husband Mykola Didkovsky, 1945. The Koyfman family, originally from Vakhnivka, lived in Vinnitsia before the war. In the summer of 1941 Yevheniia was evacuated to the East and Anna fled to Vakhniva. Here Anna and her father Issak survived the German occupation.

© Private

Іда Солодар з онуками: Віра і Роза Маляр (позаду, зліва направо), Петро Солодар і Поліна Маляр (попереду), прибл. 1930 р. Троє дівчат почали переховуватися з батьками та 11-річним братом Леонідом у вересні 1941 р. Поліна захворіла на запалення легенів і померла взимку 1942 р.

Ida Solodar and her grandchildren Vera and Roza Maliar (background, left to right), Petro Solodar and Polina Maliar (foreground), ca. 1930. The three girls and 11-year-old brother Leonid went into hiding with their parents in September 1941. Polina took ill with pneumonia and died in the winter of 1942.

Педора Дячук (справа) з родиною, 1956 р. Педора була однією з кількох українців, які допомагали переховуватися родині Маляр. Завдяки цьому Віра, Роза, Леонід та їхня мати пережили окупацію.

Pedora Diachuk (right) and her family, 1956. Pedora was among the few Ukrainians who helped hide the Maliar family. As a result, Vera, Roza, Leonid, and their mother survived the occupation.

© Yad Vashem Photo Archive, Jerusalem. 6616801

Леонід Маляр – на військовій базі на Десні (на північ від Києва) у 1971 р. з дружиною Бронисею, сином Олександром і донькою Оленою – був офіцером Радянської армії. Родина переїхала з України до Ізраїлю на початку 1990-х рр.

Leonid Maliar – seen here at a military base in Desna (north of Kiev) in 1971 with wife Bronisa, son Alexander, and daughter Elena – served in the Soviet Army as a career officer. The family left Ukraine for Israel in the early 1990s.

Леонід і Роза Маляр у м. Карміель, Ізраїль, прибіл. 2010 р. Роза померла у 2014 р. Леоніду у 2017 р. виповнилося 87 років.

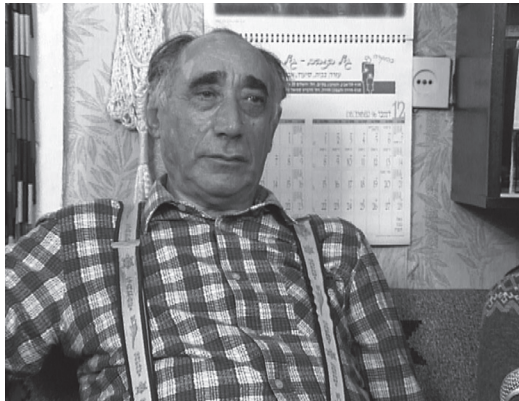
Leonid and Roza Maliar in Karmiel, Israel, ca. 2010. Roza died in 2014. Leonid turned 87 in 2017.

Син Леоніда Олександр (другий зліва) має трьох дітей, фото 2009 р. З часу російської агресії проти України Олександр, який працює психологом, регулярно приїжджає в Україну для проведення тренінгів для колег і студентів на тему лікування психологічних травм.

Leonid's son Alexander (2nd from left) has three children, seen here in 2009. Since the Russian aggression against Ukraine, Alexander, a psychologist, has regularly visited Ukraine to train colleagues and students in the treatment of trauma.

© Private

Григорій Барташник з матір'ю пережили німецьку окупацію, поневіряючись сільською місцевістю та переховуючись у селян, наприклад, у селах Брицьке та Ясенки.

Grigoriy Bartashnik and his mother made it through the German occupation, wandering the countryside and hiding with peasants in villages such as Brytske and Yasenky.

© USC Shoah Foundation, Grigoriy Bartashnik, 1996

Масове поховання на Новому єврейському цвинтарі, травень 2016 р. Металева огорожа символічно позначала це місце.

Mass grave, May 2016. Wrought iron fencing symbolically marked this site.

© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas

Археологічне дослідження на Новому єврейському цвинтарі, листопад 2016 р. Єврейські релігійні закони вимагають, аби поховання лишалися недоторканими. Тому археологи, що працювали під наглядом рабинів, використовували неінвазивні методи дослідження, зокрема георадар. Отримані дані підтвердили наявність масового поховання значно більшого розміру, ніж огорожена територія.

Archaeological survey, November 2016. Jewish religious law insists that burial sites remain undisturbed. Therefore, archaeologists, working under rabbinical supervision, used non-invasive means such as ground penetrating radar. They found evidence of a mass grave notably larger than the fenced in area.

© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas

Масове поховання у лісі, травень 2016 р. Місцева єврейська жителька та її донька роками доглядали за могилою. Цей пам'ятник був у доволі добромму стані, проте обеліск та огорожа почали руйнуватися.

Mass grave, May 2016. A local Jewish woman and her daughter looked after this site for years. This memorial site appeared to be in relatively good condition despite the damaged obelisk and gate.

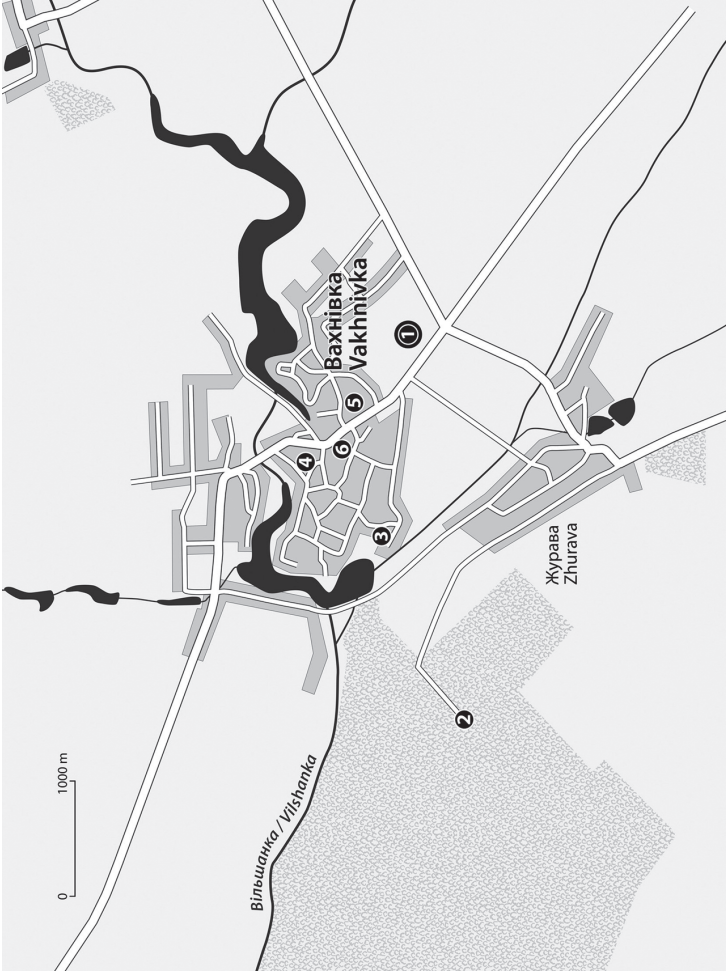
© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas

Археологічне дослідження у лісі, листопад 2016 р. Отримані дані підтвердили наявність масового поховання.

Archaeological survey, November 2016. Archaeologists were able to confirm evidence of mass graves at this site.

© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, Anna Voitenko

Пам'ятники євреям Вахнівки: 1 – Пам'ятник жертвам Голокосту на Новому єврейському цвинтарі. 2 – Пам'ятник жертвам Голокосту у лісі. 3 – Старий єврейський цвинтар. 4 – Місце, де знаходилася синагога (нині пустир). 5 – Кошишній польський костел (нині Будинок культури). 6 – Музей історії села Вахнівка

Memorials to the Jews of Vakhnivka: 1 – Holocaust Memorial at the New Jewish Cemetery. 2 – Holocaust Memorial in the forest. 3 – Old Jewish Cemetery. 4 – Location of former Synagogue (today an empty lot). 5 – Former Polish Catholic church (today a community centre). 6 – Vakhnivka local history museum

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ДАВіО	Державний архів Вінницької області (Вінниця, Україна)
АСБУ ВіО	Архів управління Служби безпеки України у Вінницькій області (Вінниця, Україна)
ГА РФ	Державний архів Російської Федерації (Москва, Росія)
РГВА	Російський державний воєнний архів (Москва, Росія)
БА	Федеральний архів у м. Берлін (Німеччина)
ZSL	Центральне відомство управлінь юстиції земель Німеччини з розслідування націонал-соціалістичних злочинів (Людвігсбург, Німеччина)
САНІР	Центральний архів історії єврейського народу (Єрусалим, Ізраїль)
YVA	Архів Національного меморіалу Катастрофи та героїзму єврейського народу «Яд Вашем» (Єрусалим, Ізраїль)
USC VHA	Архів Інституту візуальної історії та освіти «Фонд Шоа» університету Південної Каліфорнії (Лос-Анджелес, США)

ABBREVIATIONS

DAViO	State Archive of Vinnytsia oblast (Vinnytsia, Ukraine)
ASBU ViO	Archive of the Branch of Security Service of Ukraine in Vinnytsia oblast (Vinnytsia, Ukraine)
GA RF	State Archive of the Russian Federation (Moscow, Russia)
RGVA	Russian State Military Archive (Moscow, Russia)
BArch	Federal archives (Bundesarchiv) in Berlin (Germany)
ZSL	Central office of the land judicial authorities for the investigation of National Socialist crimes (Ludwigsburg, Germany)
CAHJP	Central Archives of the History of the Jewish People (Jerusalem, Israel)
YVA	Archive of the World Holocaust Remembrance Center Yad Vashem (Jerusalem, Israel)
USC VHA	The USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education (Los Angeles, USA)

Літературний редактор
англійського тексту
д-р Керолайн Пірс

Literary editing
of English part
Dr. Caroline Pearce

Літературний редактор
українського тексту
Олена Пазюк

Literary editing
of Ukrainian part
Olena Pazyuk

Коректор
Наталя Анікеєнко

Proofreading
Natalia Anikeenko

Дизайн
Олександр Остапов

Design
Oleksandr Ostapov

Комп'ютерна верстка
Марина Кулікова

Layout
Maryna Kulikova

На обкладинці:
Меморіал убитим євреям
Вахнівки
Архітектор *Тарас Савка*

Photo on the cover:
Memorial to the murdered Jews
of Vakhnivka
Architect *Taras Savka*

Український центр вивчення
історії Голокосту
01011, Київ,
вул. Генерала Алмазова, 8, оф. 109
Тел. (044) 2859030
Email: uhcenter@holocaust.kiev.ua

Ukrainian Center
for Holocaust Studies
01011, Kyiv,
Generala Almazova str. 8, r. 109
Tel. (044) 2859030
Email: uhcenter@holocaust.kiev.ua